

15. Könstillhörighet och sexualitet

*Jag är ingen kvinna. Jag är ett neutrum.
Jag är ett barn, en page och ett djärvt beslut,
jag är en skrattande strimma av en scharlakanssol...
Jag är ett nät för alla glupska fiskar,
jag är en skål för alla kvinnors ära,
jag är ett steg mot slumpen och fördärvet,
jag är ett språng i friheten och självet...¹*

Finns biologiska skillnader mellan mäns och kvinnors hjärnor? Kan man födas med manliga könsorgan men en hjärna som säger att man är kvinna? Föds man till homosexualitet, utvecklas man till det, eller väljer vi sexuell läggning? Frågorna är häftigt omdiskuterade, och handlar alla i slutändan om i vilken grad kön, könsidentitet och sexuell läggning är medfött respektive socialt konstruerat.²

I debatten om jämställdhet, sexuell läggning och könsidentitet används ofta påståenden och teorier från vetenskap som tillhyggen. Inte sällan påståenden om vad som är ”naturligt” eller ”den biologiska ordningen” omkring. Som vi kommer att se i det här kapitlet har en hel del sådana påståenden begränsad vetenskaplig täckning. Men det borde egentligen inte spela någon roll för de diskussionerna. Biologisk vetenskap är deskriptiv, inte normativ. Den uttalar sig inte om hur saker bör vara, den bara försöker förklara det vi kan se omkring oss. Det är därför inte biologi utan våra värderingar som avgör vad vi tycker om jämställdhet, homosexualitet och rätten att själv definiera sitt kön.

Den korta versionen av detta kapitelns innehåll är att det under fosterutvecklingen sker en biologisk prägling av såväl könsorgan, av de reflexbanor som gör att man tenderar att bestiga respektive svanka vid sexuella möten, av vilket kön man attraheras av och av vilket kön man upplever sig tillhöra. En av dessa präglingar sker i underlivet, övriga sker i hjärnan, och de sker under delvis olika stadier av fosterutvecklingen och

¹ Edith Södergran, ur dikten ”Vierge Moderne”, xxx, 19xx

² *** En ovärderlig roll för framställningen i detta kapitel spelar Simon LeVays bok ”Gay, Straight and the reason why”, Oxford University Press, 2011.

genom delvis särskilda mekanismer. Även om mekanismerna har beröringspunkter, som gör att det ofta blir en arketypiskt kvinnlig eller en arketypiskt manlig kombination av de olika egenskaperna, så är de tillräckligt självständiga från varandra för att det inte sällan ska bli andra kombinationer av präglingar. Så att man till exempel får manliga könsorgan och tänder på män. Eller får kvinnliga könsorgan och en inre upplevelse av att vara man. Varje tänkbar kombination av penis eller slida, bestiga eller svanka, tända på män eller kvinnor och typiskt ”manliga” eller ”kvinnliga” intressen är därmed både möjlig och naturlig.

Från Y-kromosom till tendens att bestiga

Vilket kön vi har påverkas av vilka könskromosomer vi fått.

Som alla kromosomer har vi könskromosomerna i två exemplar. Till skillnad från våra övriga kromosomer, som är mycket lika inom ett par, kan könskromosomerna vara av två mycket olika slag, en lång X-kromosom, och en mycket kortare Y-kromosom. Y-kromosomen är som en kraftigt stympad variant av X-kromosomen, men det finns ett litet område på Y-kromosomen som saknas på X. Där finns bland annat en gen som kallas SRY. Den gör att två områden i embryot som annars är programmerade att utvecklas till äggstockar istället utvecklas till testiklar.

Dessa testiklar bildar lite senare under fosterutvecklingen (särskilt mellan sjätte och tjugonde veckan) stora mängder av hormonet testosteron. Så foster med en Y-kromosom kommer att få ett ordentligt bad av testosteron. Hormonet bildas dock även på andra ställen i fostret, så alldeles oavsett om man har en Y-kromosom eller ej blir det ett testosteronbad. I genomsnitt blir badet betydligt kraftigare med en Y-kromosom än utan. Men bara i genomsnitt. Det finns överlapp.³

Halterna av testosteron under fosterutvecklingen får sedan en rad konsekvenser. Först och främst leder låga halter testosteron till att man bildar klitoris och slida, medan höga halter ger en penis. Även några andra delar av kroppens utseende påverkas. Benens andel av kroppslängden är till exempel lite större hos dem som badat i mycket testosteron. Dessutom gör av någon anledning lite testosteron att pekfinger och ringfinger blir ungefär lika långa, medan mycket testosteron ofta gör ringfingret lite längre än pekfingret. Det här med könsorgan och ringfingerlängd tycks höra så tydligt

³ Rodeck et al, Testosterone levels in midtrimester maternal and fetal plasma and amniotic fluid, *Prenat Diagn.* 5:175, 1985.

ihop att en forskargrupp kunnat visa att ju större penis en person med sådan har, desto kortare är pekfingret jämfört med ringfingret.⁴

Dessutom påverkar testosteronet en del strukturer i hjärnan, som därmed i genomsnitt skiljer sig mellan kvinnor och män. De flesta av dessa skillnader är små, med stora överlapp – exempelvis är vissa delar av hjärnbarken i genomsnitt en eller ett par procent större hos ena eller andra könet.⁵ Några forskare har försökt dra stora växlar på en del sådana mycket små genomsnittliga skillnader i hjärnbarken, bland annat för att hävda att kvinnor har sämre förutsättningar än män för matematik. De har dock varit bättre på att övertyga några politiska debattörer än sina forskarkollegor om att de små skillnaderna skulle ha något meningsfullt förklaringsvärde.

I några små nervknippen i hjärnbarken och det limbiska systemet blir det dock betydligt större skillnader än så mellan dem som badat i lite respektive mycket testosteron – där kan det vara frågan om att ett nervknippe i snitt är flera gånger större hos det ena könet än det andra. Ett av dessa knippen ligger i framdelen av den lilla hypotalamuskörteln, och kallas hos människor INAH3. Det är oftast mellan två och tre gånger större hos män än hos kvinnor⁶ och spelar en viktig roll för stereotyp manliga beteenden vid sexuella möten. Hos försöksdjur är den till exempel inblandat i reflexen att bestiga en partner. Ett annat nervknippe i samma körtel (som kallas AVP) är tvärtom större hos de flesta kvinnor än hos män. Skillnaderna i storlek hos denna körtel beror alltså på hur mycket testosteron fostret badat i.

(Som ett sidospår kan berättas att det inte beror på att testosteronet stimulerar eller bromsar tillväxten av knippena. Testosteronet reglerar istället ifall cellerna som i knippet bildats tidigt i fosterutvecklingen ska begå självmord eller överleva. I INAH3 skyddar testosteronet cellerna från att begå självmord, men i AVP retar det istället cellerna att göra det.⁷)

Vid sexuella möten hos både människor och andra däggdjur spelar som vi set i kapitel 9 två reflexbanor viktiga roller: Dels en reflex att bestiga (och där vi redan

⁴ Choi et al, Second to fourth digit ratio: a predictor of adult penile length. *Asian J Androl* 13:710, 2011.

⁵ Goldstein et al, Normal sexual dimorphism of the adult human brain assessed by in vivo magnetic resonance imaging. *Cereb Cortex*. 11:490, 2001.

⁶ Byne et al, The interstitial nuclei of the human anterior hypothalamus: an investigation of variation with sex, sexual orientation, and HIV status. *Horm Behav*. 40:86, 2001.

⁷ Sakuma, Gonadal steroid action and brain sex differentiation in the rat. *J Neuroendocrinol*. 21:410, 2009; Goto et al, Evaluation of general behavior, memory, learning performance, and brain sexual differentiation in F1 offspring males of rats treated with flutamide during late gestation. *J Toxicol Sci*. 30:249, 2005 och Gorski et al, Evidence for a morphological sex difference within the medial preoptic area of the rat brain. *Brain Res*. 148:333, 1978.

nämnt att INAH3-knippen är inblandat), dels en reflex att lyfta på baken (svanka) och exponera sitt kön, hos många djur genom att vika undan svansen (kallas lordosis-reflexen). Bägge reflexerna finns, som vi nämnt redan i kapitel nio, hos bägge könen, men i genomsnitt är bestiga-reflexen starkare hos hanar och lordosis-reflexen starkare hos honor. Hur starka dessa två reflexer blir i förhållande till varandra har hos försöksdjur visat sig bero på hur mycket testosteron hjärnan badat i under fosterutvecklingen: marsvinshonor som fått extra testosteron tillfört blev mer benägna än andra honor att bestiga och mindre benägna att lyfta på svansen. Och marsvinshanar som berövades testosteronbadet blev mindre benägna att bestiga, och mer benägna att vika undan svansen inför en uppvaktare.⁸ Så beroende på exakt hur mycket testosteron som finns i fostret under en viss del av fosterutvecklingen fixeras hur starkt präglad man sedan blir att bestiga respektive inbjuda till bestigning.

Vi kan alltså ana en orsakskedja hela vägen från att ha en Y-kromosom, till att ofta vara mer benägen att bestiga än att sätta baken i vädret: Y-kromosomen har en SRY-gen, som säger det åt två områden i fostret att utvecklas till testiklar i stället för äggstockar. Där börjar stora mängder testosteron bildas, som under den fortsatta fosterutvecklingen ser till att nervceller i INAH3-knippen inte begår självmord, så att där sedan i vuxenlivet finns jämförelsevis många nervceller som åstadkommer en relativt stark bestiga-reflex.

Vilket kön man blir intresserad av att ha sex med påverkas också av testosteronbadet under fosterutvecklingen, närmare bestämt under slutet av fosterutvecklingen. Mycket testosteron ökar sannolikheten att som vuxen bli intresserad av honor, lite testosteron av hanar. Till exempel har man sett att om nyfödda råttthonor behandlas med testosteron precis efter födelsen kommer de flesta av dem som vuxna att föredra ha sex med andra honor.⁹ Och om råttthor förlorar sitt testosteron i höjd med förlossningen, och sedan utsätts för kvinnliga könshormoner – då kommer de att föredra att ha sex med andra hanar.¹⁰ Ens sexuella preferenser präglas alltså också av hur kraftigt testosteronbadet är under fosterutvecklingen – men under en annan del av

⁸ Phoenix et al, Organizing action of prenatally administered testosterone propionate on the tissues mediating mating behavior in the female guinea pig. *Endocrinology* 65:369, 1959.

⁹ de Jonge et al, Sexual behavior and sexual orientation of the female rat after hormonal treatment during various stages of development. *Horm Behav.* 22:100, 1988.

¹⁰ Vega Matuszczyk et al, Sexual orientation, proceptivity, and receptivity in the male rat as a function of neonatal hormonal manipulation. *Horm Behav.* 22, 362, 1988.

fosterutvecklingen än den där könsorgan och bestiga/sätta baken i vädret-reflexerna bestäms.

Men, kan man då fråga sig, hur säkra kan vi vara på att experimenten på råttor och marsvin säger något om oss människor? Faktiskt rätt säkra. Det finns nämligen människor som föds med ett fel på genen för det protein i kroppen som fångar upp testosteron, och skickar dess signal vidare. Så även om människor med den mutationen har en Y-kromosom och bildar mycket testosteron, kan kroppen inte upptäcka det och reagera på testosteronet. De som föds med en Y-kromosom men utan denna gen får kvinnliga könsorgan, uppfattar sig som kvinnor och blir vanligen attraherade av män.¹¹ Så även hos människor är det testosteronet under fosterutvecklingen som avgör könsorgan, könsuppfattning och sexuell läggning.

Det är dock viktigt att notera att även om alla dessa skillnader *börjar* med att fostret får eller inte får ett kraftigt testosteronbad, så är det sedan *olika* reaktionsvägar som startar vid *olika* tidpunkter som leder till att man utvecklar snopp eller snippa, får starkare bestiga- eller lyfta baken-reflexer och blir kraftigare attraherad av kvinnor eller män. Så även om ett kvinnligt könsorgan ofta kommer tillsammans med en stark ”lyfta på baken”-reflex och hög benägenhet att tända på män är alla kombinationer möjliga och fullständigt naturliga.

Icke-sexuella beteendeskilnader, könsroller och hjärna

Det är emellertid inte bara egenskaper som direkt har att göra med fortplantning som i genomsnitt skiljer mellan män och kvinnor, utan även sådana som har att göra med intressen och ett par förmågor. Många av dem ser man redan i barndomen:¹² Pojkar är i genomsnitt mer fysiskt aktiva än flickor och de deltar oftare i ”slagsmålslekar”. Pojkar föredrar oftare än flickor leksaksbilar och -vapen, medan flickor oftare leker med dockor. Pojkar är i genomsnitt bättre på att kasta prick, medan flickor i snitt har bättre finmotorik. Pojkar är i genomsnitt mer orienterade mot saker medan flickor är mer orienterade mot människor. Flickor har i genomsnitt bättre verbal förmåga, medan pojkar i snitt har bättre förmåga att föreställa sig objekt vridas i rymden.

¹¹ Imperato-McGinley et al, Cognitive abilities in androgen-insensitive subjects: comparison with control males and females from the same kindred. *Clin Endocrinol (Oxf)* 34:341, 1991

¹² LeVay, Gay, Straight and the reason why, Oxford University Press, 2011, början av kapitel 4. Där finns vidare referenser till de studier som visat detta.

Som en verbal pojke som älskade dockor och hatade fotboll är jag mycket medveten om att det här inte är frågan om antingen eller, utan om gradskillnader och genomsnitt, med stora överlapp. Det finns många pojkar som är mer intresserade av dockor än av bilar. Det finns många tjejer som har bättre visiospatiell förmåga än sina killkompisar. Men de genomsnittliga skillnaderna är ändå tydliga.

Självklart har dessa skillnader en hel del med miljö, uppfostran och förväntningar att göra. Ifall de första leksaker man får är dockor eller bilar påverkar naturligtvis vad man tycker är spännande och roligt att leka med. Vilka uttalade och outtalade förväntningar ens föräldrar har spelar roll, och undersökningar visar att föräldrar som uppmuntrar traditionella könsroller får barn som fäster större vikt vid dem.¹³ Ens intressen och läggning påverkas också av de andra barn man umgås med - barn som har ett storasyskon har ofta intressen som drar mot vad som är arketyriskt för storasyskonets kön.¹⁴

Det finns dock goda skäl att tro att socialisation inte är allt, utan att även frågan hur mycket man badats i testosteron under fosterutvecklingen spelar roll för många av dessa beteendeskilnader. Flera av dem uppträder till exempel mycket tidigt i livet. Redan när småbarn är nyfödda har flickor i genomsnitt en större tendens att titta på ansikten (människor), än pojkar, som har en större tendens att titta på mobiler (saker).¹⁵ Vid fem månaders ålder har pojkar större förmåga än flickor till mental rotation av olika objekt, och det är svårt att förstå hur det skulle kunna bero på socialisation.¹⁶

Hos både försöksdjur och människor har det också visat sig att mängden testosteron under fosterutvecklingen spelat roll för denna typ av beteenden. Makak-flickor som fått testosteron insprutat under fosterutvecklingen deltar betydligt oftare i slagsmålslekar än flickor som inte fått det.¹⁷ Ju mer testosteron forskarna hittade i fostervattnet hos nyfödda barn, desto starkare var tendensen till typiska ”pojklekar”, oavsett om barnen var pojkar eller flickor.¹⁸ Och ju mindre testosteron i fostervattnet,

¹³ Fagot et al, Gender labeling, gender stereotyping, and parenting behaviors. *Dev Psychol.* 28:440, 1992.

¹⁴ Rust et al, The role of brothers and sisters in the gender development of preschool children. *J Exp Child Psychol.* 77:292, 2000.

¹⁵ Connellan et al, Sex differences in human neonatal social perception, *Infant Behav Dev* 23:113, 2001.

¹⁶ Moore & Johnson, Mental rotation in human infants: a sex difference. *Psychol Sci.* 19:1063, 2008; Quinn & Liben, A sex difference in mental rotation in young infants. *Psychol Sci.* 19, 1067, 2008.

¹⁷ Wallen, Nature needs nurture: The interaction of hormonal and social influences on the development of behavioral sex differences in rhesus monkeys. *Horm Behav.* 30:364, 1996.

¹⁸ Auyeung et al, Fetal testosterone predicts sexually differentiated childhood behavior in girls and in boys. *Psychol Sci.* 20:144, 2009.

desto starkare var tendensen till empati vid skolstarten.¹⁹ Flickor som föds med ett tillstånd som ger mycket högre testosteronnivåer än normalt (som kallas medfödd adrenal hyperplasi) är i genomsnitt fysiskt aktivare än andra flickor, mer aggressiva, mer benägna att delta i slagsmålslekar, bättre på att kasta prick, mer intresserade av leksaksbilar och mindre intresserade av dockor.²⁰

Det här innebär inte att testosteronet enväldigt bestämmer hur ”manliga” eller ”kvinnliga” vi ska bli. Men det är med och påverkar. Och dess roll är inte försumbar. Exakt hur testosteronnivåer, miljö och socialisation samverkar för att prägla dessa beteenden vet vi inte, och det är i mina ögon inte särskilt viktigt att försöka ange exakt exakt hur stort inflytande det ena eller andra har. Det viktiga är istället att skillnaderna inte är binära, utan att de är genomsnittliga, har stor spridning och stora överlapp.

För även om det finns en biologisk mekanism som bidrar till att förklara att flickor oftare än pojkar tenderar att gilla dockor, så betyder det inte att majoriteten av flickorna är helt ointresserade av bilar. Och inte heller att alla flickor föredrar dockor framför bilar. Varje familj och samhälle som förutsätter att det ena könet föredrar den ena eller andra typen av leksaker kommer därför att begränsa barn av bägge könen, och alldeles särskilt dem som avviker en smula från det arketytiska för sitt kön. Oavsett hur mycket av leksaksintresset som är medfött och hur mycket som är insocialiserat, så är därför i mina ögon det enda humana och det enda som ger varje barn möjlighet att utvecklas efter hennes egna förutsättningar att försöka skapa miljöer där vi inte förväntar oss att barn agerar efter traditionella könsroller, utan där varje barn kan välja själv. Den tanken gäller naturligtvis lika mycket i vuxenlivet som i barnkammaren.

¹⁹ Chapman et al, Fetal testosterone and empathy: evidence from the empathy quotient (EQ) and the “reading the mind in the eyes” test. *Soc Neurosci.* 1:135, 2006.

²⁰ Berenbaum & Snyder, Early hormonal influences on childhood sex-typed activity and playmate preferences: Implications for the development of sexual orientation, *Developmental Psychology* 31:31, 1995; Berenbaum et al, Behavioral effects of prenatal versus postnatal androgen excess in children with 21-hydroxylase-deficient congenital adrenal hyperplasia, *J Clin Endocrinol Metab.* 85:727, 2000; Hines et al, Spatial abilities following prenatal androgen abnormality: targeting and mental rotations performance in individuals with congenital adrenal hyperplasia, *Psychoneuroendocrinology.* 28:1010, 2003; Hines et al, Androgen and psychosexual development: core gender identity, sexual orientation and recalled childhood gender role behavior in women and men with congenital adrenal hyperplasia (CAH), *J Sex Res.* 41:75, 2004; Meyer-Bahlburg et al, Prenatal androgenization affects gender-related behavior but not gender identity in 5–12-year-old girls with congenital adrenal hyperplasia, *Arch Sex Behav.* 33:97, 2004; Meyer-Bahlburg et al, Gender development in women with congenital adrenal hyperplasia as a function of disorder severity, *Arch Sex Behav.* 35:667, 2006 samt Pasterski et al, Increased aggression and activity level in 3– to 11-year-old girls with congenital adrenal hyperplasia (CAH), *Horm Behav.* 52:368, 2007.

Könsidentitet

Flera av mina vänner lever med en stark känsla av att ha fötts med fel kön, att ”egentligen” ha ett annat kön än de medfödda könsorganen antyder, och som staten stämplat i deras pass och officiella handlingar. Bland vänner som känner sig tillfreds med sitt kön finns dessutom en stor spridning mellan dem som har ett beteende som är arketyriskt för deras kön, och dem som har ett beteende som på olika sätt sticker av och påminner om det motsatta könets.

Utifrån det vi sett hittills i detta kapitel är detta inte ett dugg konstigt. Visserligen startar könspräglingen av både genitalier och hjärnan i frågan om hur mycket testosteron man badats i under fosterutvecklingen. Men präglingen av genitalier och olika delar av hjärnan startar vid olika tidpunkter av fosterutvecklingen. Halten av testosteron kan variera mellan fosterutvecklingens olika stadier. De olika präglingarna kan vara olika känsliga för exakta koncentrationer av hormonet. De sker dessutom genom olika mekanismer på cell och molekylnivå, och kan därför påverkas på olika sätt både av olika genvarianter och av miljöfaktorer.

Därför uppkommer helt naturligt en kontinuerlig variation i hur maskulin eller feminin man i olika avseenden är. Till och med i en så grundläggande fråga som bestiga- och lyfta på baken-reflexerna är det som sagt inte frågan om ett antingen eller – vi har alla bägge de inblandade nervbanorna och bägge reflexerna, men olika starka. Med olika relativ styrka hos olika människor.

Olika människor kan därmed också få olika kombinationer av manliga/kvinnliga genitalier, starkare eller svagare bestiga- respektive lyfta baken-reflex, att tända på ena eller andra könet och ha arketyriskt manliga eller kvinnliga beteenden i andra avseenden. Därför är det inte ett dugg onaturligt att en av mina vänner föddes med kvinnliga genitalier, känner sig som man, uppträder som man och tänder sexuellt på stora manslemmar. Alla kombinationer är möjliga. De människor som svepande påstår att ”biologiskt finns bara två kön” har inget förstått om vad dagens biologiska kunskapsläge säger om frågan.

Att könsuppfattning kan vara tvetydig, och inte behöver följa genitalier, ser man också om man tittar bakåt i historien. Jeanette Wintersson ger i romanen ”Passionen” en lysande gestaltning av sådan tvetydighet genom en skärande kärlekshistoria mellan två soldater under Napoleons fälttåg till Ryssland. Från den svenska stormaktstidens arméer finns åtskilliga berättelser om kvinnor som helt gick in i mansrollen och tjänade som

soldater. En av dem, Ulrika Eleonora Stenhammar, sade sig som barn ha varit ointresserad av att lära sig kvinnliga sysslor utan istället ridit och jagat. I vuxen ålder klädde hon sig som man, arbetade som soldat och i olika andra manliga yrken, och var lyckligt gift med en kvinna, även om de bägge inför rätten förklarade sig inte ha haft något sexuellt umgänge.²¹ Drottning Kristina beskrevs som manhaftig, och hade enligt samstämmiga uppgifter typiskt ”manliga” intressen under sin uppväxt.²² DNA-undersökningar av ett skelett från en krigarledare som hittats vid Birka har nyligen visat att krigaren var kvinna.²³

I många amerikanska ursprungskulturer finns fler kön än män och kvinnor. Hos lakota-folket talar man exempelvis om ”winktes”, som har manliga genitalier men tidigt uppvisat feminina drag, lever som kvinnor och gifter sig med män. På motsvarande sätt mötte vita i delar av Brasilien människor med kvinnliga genitalier som ”hade håret klippt på samma sätt som män, gick i strid med pil och båge och tävlade tillsammans med män; var och en hade en kvinna som tjänade henne, som hon sade sig vara gift med, och de talade med och behandlade varandra som hustru och make”.²⁴ De upptäcktsresande portugiserna döpte floden dessa skrämmande varelser bodde invid till Amazonas.

Idag vet vi som sagt att mycket av vår könsuppfattning präglas in i hjärnan under fosterutvecklingen, och beror på hur mycket fostret badat i testosteron. Under 1900-talets andra halva var det dock en spridd uppfattning att könsidentitet var något man lärde sig under sin uppväxt, och som därför gick att påverka genom uppfostran och miljö. En som var övertygad om detta var John Money vid Johns Hopkins-universitetet i Baltimore.

Han mötte en liten pojke som hette Bruce Reimer, som vid sju månaders ålder fått sin snopp förstörd vid en misslyckad omskärelse. Övertygad om uppfostrans betydelse för könsuppfattningen tvekade han inte om det råd han gav föräldrarna. Pojken var så ung, förklarade Money, att han ännu inte fått något stabilt könsmedvetande. Man borde därför ta bort även pojkens testiklar, och uppfostra honom som en flicka. Money publicerade med tiden en rad vetenskapliga artiklar om framgångarna med denna behandling av ”Brenda” (som flickan kallades). Hans

²¹ https://sv.wikipedia.org/wiki/Ulrika_Eleonora_Stålhammar, 2017-06-23

²² Se till exempel Veronica Buckley, Kristina - Sveriges drottning, förlag, 2004

²³ Hedenstierna-Jonson, A female Viking warrior confirmed by genomics, American Journal of Physical Anthropology, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/ajpa.23308/full>, 2017

²⁴ Williams, *The spirit and the flesh: Sexual diversity in American Indian culture*, Beacon Press 1986.

rapporter kom under flera årtionden att få stor betydelse för mångas föreställning om könsuppfattning som något huvudsakligen inlärt. Först under 1990-talet kom det fram att Brenda i själva verket aldrig känt sig hemma i sin kvinnliga identitet. Hon hade hatat de bröst som växte ut under puberteten, och attraherats av kvinnor. Hon påbörjade därför en medicinsk behandling för att byta kön tillbaka till man, och ändrade sitt namn till ”David”.²⁵

Ett enda olyckligt exempel bevisar naturligtvis ingenting, men även forskare som studerat betydligt fler personer har sett samma sak. En forskargrupp undersökte 14 barn som fötts med missbildad penis, och därför som spädbarn opererats och definierats om till flickor. De flesta av dessa valde när de växt upp att byta tillbaka till manligt kön, och alla förklarade att de främst attraherades av kvinnor.²⁶

Inte bara könsorganens fysiska utseende, utan också den inre känslan av manlighet respektive kvinnlighet, tycks alltså i hög utsträckning vara medfött. Till betydande del verkar könsuppfattningen bero på hur mycket testosteron man badats i under vissa stadier av fosterutvecklingen, och den följer ofta men inte alltid genitaliernas utseende.

Homosexualitet

Hur är det då med homosexualitet? Det brukar beskrivas som att bli attraherad av människor av sitt eget kön, och eftersom det inte är det normala har många letat efter ”anledningen” till homosexualitet. Man har frågat om det är något speciellt i generna eller i hjärnan hos homosexuella, som gör att man ”är född så”, eller om man har lärt sig det av omgivningen, socialiserats till det.

Frågan om sexualitet är dock inte binär. Det finns en glidande skala mellan hetero-och homosexualitet, där man talar om bisexualitet när man attraheras ungefär lika mycket av båda könen. Det finns också gråzoner, där tillgången på partner samverkar med ens egna preferenser. Åtskilliga heterosexuella memoarförfattare har berättat hur de i början av puberteten undersökt sin sexualitet tillsammans med vänner eller syskon av samma kön, innan de gått vidare till det motsatta. Från enkönade

²⁵ Diamond & Sigmundson, Sex reassignment at birth. Long-term review and clinical implications, *Arch Pediatr Adolesc Med.* 151:298, 1997.

²⁶ Bradley et al, Experiment of nurture: ablatio penis at 2 months, sex reassignment at 7 months, and a psychosexual follow-up in young adulthood, *Pediatrics* 102:e9, 1998.

internatskolor och fängelser har många berättat om homosexuella aktiviteter, även när de senare i livet trivts som heterosexuella.

Hur vanligt är homo-och bisexualitet? Svaret beror på hur man ställer frågan och gör undersökningen. Det enklaste och vanligaste är att man direkt ställer en fråga, men beroende på vilken fråga man ställer får man mycket olika svar, särskilt hos kvinnor. I en stor svensk undersökning svarade 16% av svenska kvinnor att de fantiserat om sex med någon av samma kön, 7% att de blivit attraherade, men bara 2,5% att de haft sex med någon av samma kön. Hos män var det däremot ungefär samma andel på ett par procent, som haft fantasier, känt attraktion och levt ut den.²⁷ När man låter frågan gälla vilka man har och föredrar att ha sex med svarar vanligen en eller ett par procent av bägge könen att de helst har sex med någon av samma kön, en mycket liten andel att de lika gärna har det med bägge, och en stor majoritet att de helst eller oftast har det med motsatt kön.²⁸ De andelarna är anmärkningsvärt lika mellan samhällen med olika grad av tolerans för homosexualitet, och har inte förändrats dramatiskt i takt med att det i vissa samhällen blivit mer socialt acceptabelt att komma ut som homosexuell.²⁹

Ett mer påträngande sätt att undersöka saken är att sätta försökspersoner framför en skärm där det visas olika slags bilder eller erotiska filmer, och sedan låta personerna säga om de blir attraherade och upphetsade eller ej. Ännu mer påträngande är att använda instrument som mäter hur mycket könsorganen sväller. Man ser med bägge metoderna att ungefär samma lilla andel män verkligen blir upphetsade av homosexuell erotik som säger sig bli attraherade av det egna könet, och blott några få män blir upphetsade både av hetero- och manligt homosexuell erotik. Hos kvinnor är det däremot en stor andel som blir upphetsade både av heterosexuell och lesbisk erotik, och det går inte att förutsäga vad de ska bli fysiskt upphetsade av utifrån hur de själva karakteriserat sin sexualitet.³⁰ Liknande resultat får andra forskare som visar bilder av modeller i

²⁷ Månsson, Sexuella förhållanden mellan människor av samma kön, ur Lewin (red) *Sex i Sverige. Om sexuallivet i Sverige 1996*, Folkhälsoinstitutet 1998:11, 1998, sidorna 171-175

²⁸ Laumann et al, *The social organization of sexuality: Sexual practices in the United States*, University of Chicago Press, 1994.

²⁹ Simon LeVay, *Gay, Straight and the reason why*, Oxford University Press, 2011, sid xxx

³⁰ Chivers et al, A sex difference in the specificity of sexual arousal, *Psychol Sci.* 15:736, 2004; Rieger et al, Sexual arousal patterns of bisexual men, *Psychol Sci.* 16:579, 2005; Laan et al, Straight and lesbian women's sexual responses to straight and lesbian erotica: No sexual orientation effects, Poster presentation at the 22nd Annual Meeting of the International Academy of Sex Research, Rotterdam, 1996; Suschinsky et al, Sex differences in patterns of genital sexual arousal: Measurement artifacts or true phenomena? *Arch Sex Behav.* 38: 559, 2009.

badkläder, och dels studerar hur försökspersonernas ögon rör sig och var de vilar, dels låter dem berätta vilka personer de tycker är attraktiva.³¹

Möjligen kan det hjälpa oss att se lite klarare på frågan om sexualitet om man inte fokuserar på om man är intresserad av sitt eget kön eller det motsatta, utan på om man attraheras av män eller kvinnor. Man talar då om gynofila (kvinnoälskande) eller androfila (mansälskande) människor. Oavsett vilket kön man själv har. Det gör sens, eftersom vi sett att en av de saker som under fosterutvecklingen påverkas av badet av testosteron är just om man ska bli intresserad av män eller kvinnor.

Frågan om man ska bli intresserad av sitt eget eller andras kön är helt enkelt är en del av den process där det egna könet formas. En tanke kan därför vara att homosexualitet är ett av flera uttryck för en bredare tvetydighet i det avseendet, där flera olika egenskaper drar i riktning mot det som normalt förknippas med motsatt kön mot det ens genitalier visar. En sådan tanke passar naturligtvis väl ihop med stereotypa föreställningar om feminina bögar och manhaftiga lesbiska kvinnor. Men har tanken något stabilare stöd? Ja, en hel del, visar det sig.

Många psykologer som arbetat med homosexuella säger att dessa själva uppger att de under barndomen avvikit från normerna för sina kön. Och en rad undersökningar säger samma sak. Homosexuella män var i barndomen mindre aggressiva än andra män.³² Homosexuella män har i flera undersökningar visat sig vara mindre intresserade av sport än straighta, medan lesbiska kvinnor varit mer intresserade än straighta. I en stor undersökning uppgav till exempel hälften av de straighta amerikanska männen att de under barndomen spelat baseboll, medan bara en fjärdedel av de homosexuella gav samma svar. För kvinnorna var det tvärt om: hälften av de lesbiska hade spelat baseboll, men bara en fjärdedel av de heterosexuella.³³ I en annan undersökning visade sig homosexuella män i både Turkiet, Brasilien och Thailand under uppväxten ha varit mindre intresserade än sina killkompisar av sport, och mer intresserade av typiskt kvinnliga aktiviteter.³⁴ En rad undersökningar av barn som uttryckt missnöje med sitt

³¹ Lippa & Patterson, Looking at and longing for male and female "swimsuit models": Men are much more category-specific than women. *Social Psychological and Personality Science* 1:238, 2010.

³² Blanchard et al, Measuring physical aggressiveness in heterosexual, homosexual, and transsexual males, *Arch Sex Behav*. 12:511, 1983.

³³ Grellert et al, Childhood play activities of male and female homosexuals and heterosexuals, *Arch Sex Behav* 11:451, 1982.

³⁴ Cardoso, Recalled sex-typed behavior in childhood and sports' preferences in adulthood of heterosexual, bisexual, and homosexual men from Brazil, Turkey and Thailand, *Arch Sex Behav*. 38:726, 2009.

kön har visat att de som vuxna ofta blivit homosexuella – i över hälften av fallen för män och en tredjedel av fallen för kvinnor.³⁵

Lesbiska kvinnor svarar mycket oftare än straighta att de vill ha typiska mansyrken (som bilmekaniker, byggarbetare, elingenjör och uppfinnare), medan homosexuella män oftare än heterosexuella föredrar typiska kvinnoyrken (som designer, danslärare, socialarbetare och florist).³⁶ Lesbiska kvinnor är i genomsnitt mer intresserade än straighta av teknik, medan homosexuella män har starkare estetiska intressen än heterosexuella.³⁷ En sysselsättning som i Västeuropa anses mycket ”kvinnlig” är att dansa, och i en undersökning visade sig 60% av ett stort antal tillfrågade manliga dansare vara homosexuella.³⁸ Homosexuella män är i genomsnitt sämre än heterosexuella på att mentalt rotera figurer i rymden,³⁹ men har precis som kvinnor bättre verbal förmåga.⁴⁰

Även om man tittar på fysiska egenskaper som i genomsnitt skiljer mellan män och kvinnor ser man samma sak: Vi har sett att relationen mellan ring- och pekfingrets längd skiljer mellan män och kvinnor. Hos lesbiska kvinnor är den mitt emellan.⁴¹ Ser man på benens längd i förhållande till resten av kroppen (där benen i snitt är längre hos män än hos kvinnor) har homosexuella män kortare ben än heterosexuella, och lesbiska kvinnor längre än straighta.⁴² Man har till och med kunnat se att homosexuella män har en mer ”feminin” gångstil än heterosexuella, och lesbiska kvinnor en mer ”maskulin”, där skillnaden ligger i hur mycket man svänger på axlarna respektive baken. När forskare i datorer genererade rörliga bilder där människor med en manlig respektive kvinnlig kroppsform rörde sig på manligt eller kvinnligt sätt pekade försökspersoner

³⁵ Green, *The “sissy-boy syndrome” and the development of homosexuality*, Yale University Press, 1987; Wallien & Cohen-Kettenis. Psychosexual outcome of gender-dysphoric children, *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*. 47:1413, 2008; Drummond et al, A follow-up study of girls with gender identity disorder, *Dev Psychol*. 44:34, 2008.

³⁶ Lippa, Sex differences and sexual orientation differences in personality: findings from the BBC Internet survey, *Arch Sex Behav*. 37:173, 2008.

³⁷ Nettle, Empathizing and systemizing: What are they, and what do they contribute to our understanding of psychological sex differences? *Brit J Psychol*. 98:237, 2007.

³⁸ Bailey & Ochsneider, Sexual orientation and professional dance, *Arch Sex Behav*. 26:433, 1997.

³⁹ Peters et al, The effects of sex, sexual orientation, and digit ratio (2D:4D) on mental rotation performance, *Arch Sex Behav*. 36:251, 2007.

⁴⁰ Rahman et al, Sexual-orientation- related differences in verbal fluency, *Neuropsychology* 17:240, 2003

⁴¹ Williams et al, Finger-length ratios and sexual orientation, *Nature*. 404:455, 2000.

⁴² Martin & Nguyen, Anthropometric analysis of homosexuals and heterosexuals: implications for early hormone exposure, *Horm Behav*. 45:31, 2004.

som fick se bilderna bestämt ut dem som rörde sig på ett sätt som inte stämde med könsnormen som homosexuella.⁴³

Det är dock bara en del av de egenskaper som i genomsnitt skiljer mellan könen, där homosexuella avviker från det könstypiska - vad gäller andra egenskaper är de lika ”manliga” eller ”kvinnliga” som heterosexuella. Till exempel är homosexuella män i snitt lika intresserade som heterosexuella av sex utan känslomässiga förpliktelser, medan lesbiska kvinnor är lika ointresserade som heterosexuella av det. Lesbiska kvinnor är liksom heterosexuella vanligtvis bara måttligt intresserade av fysisk attraktivitet, medan det i snitt spelar lika stor roll för homosexuella män som för straighta.⁴⁴

Det finns alltså tendenser att homosexuellas beteende drar i riktning mot det andra könets, men det gäller inte för alla egenskaper som genomsnittligt skiljer mellan könen. Och det är i många fall bara frågan om en förskjutning en bit längs en skala, inte en total positionsförflyttning.

Det är därför knappast någon överraskning att när man tittat på en del ställen i hjärnan där det finns tydliga skillnader mellan könen, så drar utseendet hos homosexuella ofta iväg i riktning mot det motsatta könets. En av de första sådana upptäckterna gjordes av Simon LeVay. Han studerade det lilla nervknippe som kallas INAH3, (som vi sett är mycket större hos män än hos kvinnor) hos avlidna män och kunde konstatera att knippet hos homosexuella män var lika litet som hos kvinnor.⁴⁵

Åter tycks en viktig roll spelas av hur mycket hjärnan badat i testosteron under fosterutvecklingen. Vi har redan sett att testosteronet spelar roll för hur stort INAH3-nervknippet blir, och att råtthonor som fått extra testosteron ofta attraheras av honor, medan hanar som berövats testosteron (och sedan fått kvinnligt könshormon) attraheras av hanar. Vidare har forskare sett att kvinnliga zebrafinnar som behandlats med testosteron medan de vistades i ägget kommer att bilda par med andra finkhonor.⁴⁶ Och kvinnor som bildar betydligt mer testosteron under fosterutvecklingen än normalt (pga.

⁴³ Johnson et al, Swagger, sway, and sexuality: Judging sexual orientation from body motion and morphology, *J Pers Soc Psychol* 93:321, 2007.

⁴⁴ Bailey et al, Effects of gender and sexual orientation on evolutionarily relevant aspects of human mating psychology, *J Pers Soc Psychol*. 66:1081, 1994.

⁴⁵ LeVay, A difference in hypothalamic structure between heterosexual and homosexual men, *Science*. 253, 1034, 1991.

⁴⁶ Adkins-Regan, Development of sexual partner preference in the zebra finch: a socially monogamous, pair-bonding animal. *Arch Sex Behav*. 31:27, 2002

det ärftliga tillstånd som kallas medfödd adrenal hyperplasi) är betydligt oftare än andra kvinnor homo- eller bisexuella.⁴⁷

Vi bör dock notera att inte alla flickor som får ovanligt mycket testosteron under fosterutvecklingen blir lesbiska, lika lite som att alla pojkar som får ovanligt lite testosteron blir bögar. Det är bara frågan om att sannolikheten ökar. Alltså finns också andra faktorer som spelar roll. Det kan vara andra medfödda faktorer, det kan vara fysiska faktorer i miljön, det kan vara psykosociala eller kulturella. Till exempel vet vi att hela den manliga samhällseliten i det antika Athen utövade homosexualitet, och att den samhälleliga normen där var att den enda sanna kärleken var den till en ung gosse.

Samtidigt vet vi att när homosexuella idag själva tillfrågas om saken säger en stor majoritet av dem att de upplever sig vara födda med sin sexuella läggning. Bara en av tio upplever sig ha haft någon möjlighet att välja.⁴⁸

Homosex-gener – borde inte sådana dö ut?

Betyder det här att generna har inflytande över om man är homo- eller heterosexuell? Ja, det verkar så. Till viss del.

Det finns en lång rad rapporter om att homosexuella och bisexuella har mycket fler homo- och bisexuella bland sina nära släktingar (barn, föräldrar, syskonbarn, farbröder osv) än slumpen skulle åstadkomma. Tittar man närmare på saken är det dessutom så att lesbiska och bisexuella kvinnor har ”onormalt” många lesbiska och bisexuella kvinnliga släktingar, och homo- och bisexuella män har ”onormalt” många manliga homo- och bisexuella släktingar.⁴⁹ Det antyder att det finns ett inslag av genetiskt arv, men att det som ärvs inte är tendenser till ”homosexualitet” utan styrkan i dragningen till män (androfili) respektive till kvinnor (gynofili).

En rad tvillingstudier har gjorts för att försöka kvantifiera hur stort inflytande gener har för sannolikheten att bli homosexuell. De flesta hamnar på olika siffror i intervallet mellan 20 och 75%, i vissa undersökningar med högre siffror för manlig homosexualitet, i andra med högre siffror för lesbisk. De flesta av undersökningarna

⁴⁷ Meyer-Bahlburg et al, Sexual orientation in women with classical or non-classical congenital adrenal hyperplasia as a function of degree of prenatal androgen excess. *Arch Sex Behav.* 37:85, 2008

⁴⁸ Lever, Sexual revelations: The 1994 Advocate survey of sexuality and relationships: The men. *The Advocate*, August 23, sid 17ff, 1994; Lever, Lesbian sex survey. *The Advocate*, August 22, sid 21ff, 1995.

⁴⁹ Pattatucci & Hamer, Development and familiarity of sexual orientation in females. *Behav Genet.* 25:407, 1995; Hamer et al, A linkage between DNA markers on the X chromosome and male sexual orientation. *Science* 261:321, 1993; Bailey et al, Sexual orientation of adult sons of gay fathers. *Dev Psychol* 31:124, 1995.

visar att den miljö tvillingarna delade (hemmiljön) inte hade något större inflytande, utan att det mesta som inte förklaras av genetiskt arv förklaras av miljöfaktorer som skiljer mellan två tvillingar (dvs kompisar, vänner, skola, egna fritidsaktiviteter...)⁵⁰

Man frågar sig då naturligtvis vilka gener som kan vara är inblandade. Under de senaste årtiondena har forskare flera gånger rapporterat om gener som påverkat sannolikheten för homosexualitet, men inte i något fall har fyndet kunnat upprepas eller bekräftas. Vi står inför samma dilemma med sexuell orientering, som med många andra egenskaper där tvillingstudier tyder på en stark ärftlighet: Med de metoder vi har idag har man inte kunnat hitta de ansvariga generna.

Men, frågar sig många: Kan homosexualitet verkligen bero på arv? Eftersom homosexuella skaffar färre egna barn än heterosexuella, borde väl gener som orsakar homosexualitet dö ut? Det resonemanget låter bestickande, så länge man föreställer sig att det är en enda gen som helt och hållet bestämmer en egenskap, och den genen inte påverkar något annat än just den egenskapen. En ”homosexgen” som fungerade på det sättet borde verkligen ha svårt att överleva det naturliga urvalet.

De allra flesta av våra egenskaper fungerar dock inte på det sättet. De påverkas istället av massor av olika gener, och varje gen påverkar i sin tur många olika egenskaper. Då är det lätt att tänka sig att homosexualitet skulle kunna åstadkommas av en kombination av flera olika genvarianter, som var för sig, eller bara några tillsammans, ger egenskaper som ökar förmågan att överleva och få många överlevande avkommor. Till exempel genom att göra oss mer sociala och bättre på att samarbeta, mer benägna att hjälpa våra släktingar att ta hand om sina barn, eller bättre på att manipulera våra medmänniskor att hjälpa oss. Sådana genvarianter skulle mycket väl kunna öka chansen att en själv och ens närmaste släktingar får överlevande barn så mycket att det väger upp om några som får många sådana genvarianter på en gång skulle tappa intresset för att skaffa egna barn.

Det finns tecken som tyder på att något i den vägen verkligen sker. I en stor undersökning visade det sig nämligen att homosexuella i genomsnitt har fler nära

⁵⁰ Bailey & Pillard, A genetic study of male sexual orientation, *Arch Gen Psychiatry*. 48:1089, 1991; Bailey et al, Heritable factors influence sexual orientation in women, *Arch Gen Psychiatry*. 50:217, 1993; Whitam et al, Homosexual orientation in twins: a report on 61 pairs and three triplet sets, *Arch Sex Behav*. 22:187, 1993; Kirk et al, Measurement models for sexual orientation in a community twin sample, *Behav Genet*. 30:345, 2000; Långström et al, Genetic and environmental effects on same-sex sexual behavior: A population study of twins in Sweden, *Arch Sex Behav*. 39:75, 2010; Alanko et al, Common genetic effects of gender atypical behavior in childhood and sexual orientation in adulthood: A study of Finnish twins, *Arch Sex Behav* 39:81, 2010; Hershberger, A twin registry study of male and female sexual orientation, *J Sex Res* 34:212, 1997; Kendler et al, Sexual orientation in a U.S. national sample of twin and nontwin sibling pairs, *Am J Psychiatry* 157:1843, 2000.

släktingar än straighta. Närmare bestämt i genomsnitt tjugo syskon, kusiner, mosttrar, morbröder, fastrar och farbröder, mot heterosexuella som i genomsnitt hade sju. ⁵¹

#

I detta kapitel har vi sett att det finns ett grundläggande program som verkar redan under fosterutvecklingen för att prägla de egenskaper vi brukar sammanfatta med begreppet kön. Beroende på hur mycket testosteron fostret badat i utvecklas det ena eller andra slaget av könsorgan, hjärnan präglas till olika styrka i reflexer för att bestiga respektive ”sätta baken i vädret” vid sexuella möten och till olika preferenser för manliga respektive kvinnliga partners. Därtill påverkar testosteronet ett antal andra egenskaper, exempelvis intresse för saker respektive människor. Dessa olika präglingar sker vid olika tidpunkter under fosterutvecklingen, och genom olika mekanismer. Så även om det finns en arketypisk manlig och en arketypisk kvinnlig kombination av dessa egenskaper är alla kombinationer möjliga och naturliga. Det är därför helt naturligt att vissa människor har en könsprägling av hjärnan som inte stämmer överens med deras könsorgan, och det är fullständigt naturligt att en del människor tänder på människor av samma kön. Att det finns biologiska förklaringar betyder emellertid inte att miljö, socialisation och social konstruktion skulle sakna betydelse. Bara att de olika faktorerna samverkar med varandra.

Kring dessa frågor finns många och starka föreställningar, traditioner och lagar, som kraftigt begränsar människors valfrihet. På många håll växer pojkar upp utan möjlighet att leka med dockor, eller straffas hårt av gruppen, om de skulle visa intressen för sådana. På många håll är toleransen liten för den som blir kär i och tänder på människor av samma kön. Och fram till för några år sedan tvingade svenska staten den som upplevde sig vara född med fel kön och ville ha en könskorrigering operation att sterilisera sig. Jag ser idag hur många människor som fötts med annan sexuell orientering än den gängse, eller med mer eller mindre tvetydigt kön, navigerar i detta

⁵¹ King et al, Family size in white gay and heterosexual men, *Arch Sex Behav.* 34:117, 2005.

minfält av föreställningar, normer och regler. Jag har då mycket svårt att uppfatta deras sökande och beteende som förprogrammerat och deterministiskt. Jag ser istället innovativa och kreativa människor som i utmanande situationer fattar sina alldeles egna beslut.

